

УДК 338.1

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

О. Голубник, І. Гнилякевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18
E-mail: olya_golubnyk@ukr.net*

Проаналізовано наукові підходи до визначення економіки знань. Досліджено методи вимірювання економіки знань та ступеня просування країн на шляху до неї. Визначено рейтинг України за індексами впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в економіку.

Ключові слова: економіка знань, інформаційно-комунікаційні технології, конкурентоспроможність, інновації, індекс конкурентоспроможності.

Вступ. Еволюція економічної системи, зумовлена глобалізацією та зростанням попиту на інтелектуальний капітал, спричинила трансформацію технологічного укладу та формування нової економіки – економіки знань. Саме знання стали стратегічним фактором сталого розвитку суспільства, а впровадження ефективних механізмів економіки знань – запорукою конкурентоспроможності країн. Становлення економіки знань забезпечується інституційними перетвореннями в трьох сферах: інновації, освіта та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Проблеми формування і розвитку економіки знань стали об'єктом досліджень науковців різних шкіл та напрямів. Серед них потрібно виокремити таких зарубіжних вчених як Д. Белл, М. Кастельс, М. Портер, М. Родрігес, Е. Тоффлер та Й. Шумпетера, в роботах яких закладено основні категорії економіки знань.

Слід відзначити, що підходи до трактування поняття «економіка знань» в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених відрізняються. Так, автор економіки знань, американський економіст Ф. Махлуп, у своїй роботі «Виробництво і поширення знань у США» (1962 р.) дав визначення поняття «індустрія знань», до якого відніс освіту, дослідження та розробки, зв'язок, інформаційне машинобудування та інформаційну діяльність [1].

До характерних ознак економіки розвинутої країни, яка базується на використанні знань, провідні українські вчені, серед яких В.М. Геєць, В.П. Александрова, Ю.М. Бажал, М.С. Данько, В.В. Дем'яненко та інші, відносять: домінування в структурі валового внутрішнього продукту високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, формування переважної частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній, основна вартість яких формується завдяки нематеріальним активам, тобто інтелектуальним складовим [2].

Попри вагомі доробки вчених-економістів з даної проблематики, дослідження у цій сфері не втрачають своєї актуальності. Динамічний розвиток інформаційних технологій та трансформація соціально-економічної системи зумовлює потребу у всебічному аналізі сучасних тенденцій розвитку економіки знань як у світовому масштабі так і на національному рівні.

Цілями даної статті є дослідження тенденцій становлення економіки знань в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідники використовують різні терміни, такі як «knowledge economy», а також «new economy» (нова економіка), «knowledge-based economy» (економіка, що базується на знаннях), «knowledge-intensive industries» (індустрія інтенсивних знань) для визначення категорії «економіки знань» [3].

Економіку знань визначають як сферу виробництва товарів і послуг, сферу практичної реалізації людського інтелекту, де визначальним і пріоритетним ресурсом є знання, які стають новою актуальною основою конкурентоспроможної діяльності економічних суб'єктів в сучасній глобальній соціально-економічній системі [4].

На думку ж фахівців Світового банку, під економікою знань слід розуміти «економіку, яка створює, поширює і використовує знання для прискорення власного зростання та підвищення конкурентоспроможності» [5]. Окрім того, проведені Світовим банком дослідження свідчать про те, що основною передумовою сталого економічного та соціального зростання країни є розвиток науки, освіти та інформаційно-комунікаційних технологій.

На основі аналізу наукових робіт, присвячених концепції інформаційного суспільства та економіки знань, можна визначити такі її основні відмінні риси [6]:

- зростання ролі інформації, знань та ІКТ в житті суспільства;
- зростання кількості людей, що зайняті у сфері виробництва інформаційних продуктів та послуг;
- зростання частки ІКТ, інформаційних продуктів та послуг у ВВП;
- зростаюча інформатизація суспільства з використанням телефонії, радіо, телебачення, Інтернет, традиційних та електронних засобів масової інформації;
- індивідуалізація виробництва, заснованого на застосуванні ІКТ та активній участі інформованого споживача;
- створення глобального інформаційного простору, який забезпечує активну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до глобальних інформаційних ресурсів, задоволення їх потреб в інформаційних продуктах та послугах .

Однак, в економіці знань роль інформації та знань не просто зростає, вони трансформуються в якісно новий виробничий ресурс. Якщо такі фактори виробництва як земля, капітал та праця мають, хоча й в різній мірі, але обмежений характер, то інформація та знання необмежені. Так, Чухно А.А. відзначає, що «століттями люди використовували такі фактори виробництва: землю, капітал та працю. В новому суспільстві на перше місце виходить якісно новий виробничий ресурс – інформація та знання» [7]. В інформаційному суспільстві інформація та її вища форма – знання стають стратегічним ресурсом, ефективне управління яким дає змогу суб'єктам господарювання досягнути конкурентних переваг.

Для економіки знань характерною ознакою є зростання наукоємності виробленої продукції та послуг, що проявляється у збільшенні витрат, які пов'язані з науковими дослідженнями та проектно-конструкторськими розробками, що передують їх появі. Інтенсивно розвивається ринок інтелектуальних товарів та послуг. Так, за

експертними оцінками, світовий ринок інтелектуальних товарів та послуг зростає в п'ять разів швидше ніж традиційні ринки.

В деяких країн економіка знань закріплена як державна стратегія. Така ситуація спостерігається у Китаї. Їхня концепція економіки знань представлена таким чином: «Основа економіки знань – освіта. У сучасному світі рушійна сила економіки – конкуренція – все більше зводиться до конкуренції знань». Також слід зазначити, що у найбільших університетах світу рік у рік зростає кількість китайських студентів, а в країні створюється державна система освоєння наукових і технологічних нововведень як природна основа економіки знань [1].

Розробка концепції економіки знань потребує вирішення проблеми вимірювання економіки знань та ступеня просування країн на шляху до неї. В таких цілях Світовим банком, для оцінки ступеня готовності країн для переходу до економіки знань, був побудований індекс економіки знань (The Knowledge Economy Index – KEI). Окрім цього, міжнародні організації пропонують низку інших показників, зокрема, індекс інформаційного суспільства (Informational Society Index, ISI), індекс готовності до мережевої економіки (Networked Readiness Index, NRI), індекс розвитку електронного урядування (EGDI), індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI), індекс інноваційної спроможності (Innovation Capacity Index, ICI), глобальний індекс інновацій групи INSEAD (Global Innovation Index (INSEAD GII)), глобальний індекс інновацій бостонської консалтингової групи (Global Innovation Index by The Boston Consulting Group (GII BCG)) та ін [8].

Якщо ж проаналізувати сучасний стан економіки, то за оцінками експертів, в умовах реалізації економіки знань на сьогоднішній день живе лише 3-5% населення світу. В постіндустріальних суспільствах та суспільствах інформаційного типу живе 15% населення, 10% – в країнах індустріальної економіки, а 70% – в країнах традиційної економіки [9].

Що ж стосується України, то наш уряд протягом багатьох років визначає покращення конкурентоспроможності країни та розвиток ІКТ як пріоритетні напрямки політики. Проте рейтинг нашої країни за загальним показником конкурентоспроможності та темпами впровадження ІКТ-заходів залишається низьким (табл. 1). Так, у 2013-2014 рр. за індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI), розрахованим згідно методології Світового Економічного Форуму (WEF), Україна займала 84 місце з 148 країн. Це на 11 позицій нижчий рівень ніж у 2012-2013 рр.

Таблиця 1

Рейтинг України за індексами впровадження ІКТ в економіку [9]

Назва рейтингу	Ранг
Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), 2013-2014	84
Індекс технологічної готовності (WEF Technological Readiness Index), 2013-2014	94
Індекс мережної готовності (WEF Networked Readiness Index), 2013-2014	73
Е-готовність уряду (Government readiness)	122
Індекс використання урядом ІКТ (Government usage)	75
Рейтинг електронної готовності (eReadiness Ranking)	64
Індекс електронного уряду ООН (UN e-Government development index)	68

Опублікований, у жовтні 2014 року, глобальний рейтинг конкурентоспроможності свідчить, що Україна істотно покращила свою позицію у рейтингу порівняно з даними табл. 1. Так, у 2014 році Україна піднялась в рейтингу на 8 позицій – з 84 на 76. Однак, вона так і не компенсувала падіння у рейтингу попереднього року. За результатами GCI, високий ріст в цьому році продемонстрували такі складові як охорона здоров'я, початкова освіта, а також ефективність ринку товарів та інновацій. Зафіксовано значне падіння рівня розвитку бізнесу, Україна також продовжує бути аутсайдером за рейтингом державних інститутів – 130 позиція із 144 країн [10].

Проаналізуємо ще один показник, який характеризує ступінь формування економіки знань, а саме індекс розвитку електронного урядування (EGDI). Цей індекс складається з трьох суб-індексів: індекс онлайн сервісів (OSI), індекс телекомунікаційної інфраструктури (ТИ) та індекс людського капіталу (HCI). У табл. 2 наведено першу десятку рейтингу країн-членів Об'єднаних Націй за індексом розвитку електронного уряду EGDI. Окрім цього, представлено місце України та сусідніх країн у цьому рейтингу.

Таблиця 2

Рейтинг країн за індексом розвитку електронного уряду EGDI у 2014 р. [11]

Рейтинг	Країна	Значення індексу	Суб-індекс веб-присутності (он лайн-сервісу)	Суб-індекс телекомунікаційної інфраструктури	Суб-індекс людського капіталу
1	Республіка Корея	0,9462	0,9764	0,9350	0,9273
2	Австралія	0,9103	0,9291	0,8041	0,9978
3	Сінгапур	0,9076	0,9921	0,8793	0,8515
4	Франція	0,8938	1,0000	0,8003	0,8812
5	Нідерланди	0,8897	0,9291	0,8175	0,9224
6	Японія	0,8874	0,9449	0,8553	0,8621
7	США	0,8748	0,9449	0,7406	0,9390
8	Велика Британія	0,8695	0,8976	0,8534	0,8574
9	Нова Зеландія	0,8644	0,8425	0,7506	1,0000
10	Фінляндія	0,8449	0,7717	0,8594	0,9037
		...			
42	Польща	0,6482	0,5433	0,5618	0,8396
		...			
55	Білорусь	0,6053	0,3228	0,6069	0,8861
		...			
87	Україна	0,5032	0,2677	0,3802	0,8616

Як видно з табл. 2, за результати міжнародної оцінки розвитку електронного урядування «United Nations E-Government Survey 2014. E-Government For The Future We Want» Україна посіла 87 місце серед 193 країн-членів Об'єднаних Націй.

Якщо ж проаналізувати динаміку цього показника, то слід відзначити, що у 2012 році наша країна займала 68 місце, а у 2010 році – 54 місце. Загальний індекс розвитку електронного урядування (EGDI) становить за 2014 рік – 0,5032, за 2012 рік – 0,5653. Тобто, Україна «втратила» 0,0621 індексу, що вартувало «втрату» 19 позицій у загальному рейтингу. Національний центр електронного урядування проаналізував складові рейтингу 2014 року у порівнянні із 2012 роком. Так, індекс онлайн сервісів у 2014 році становить 0,2677, що на 37% менше ніж у 2012 р. (0,4248). Індекс телекомунікаційної інфраструктури у 2014 р. зріс у порівнянні з 2012 р. на 0,0267. Індекс людського капіталу істотно зменшився, якщо у 2012 р. він становив 0,9176, то у 2014 р. – 0,8616 [12]. Однак, індекс людського капіталу все ж є дуже високим, на рівні таких країн як Сінгапур, Японія, які входять в першу десятку країн рейтингу.

Як видно з результатів, найістотніших «втрат» позицій Україна зазнала в індексі онлайн сервісів. Що свідчить про те, що країна, фактично, не розвиває електронні сервіси, не працюють державні системи, за допомогою яких мають надаватися онлайн сервіси. Міжнародна оцінка звертає особливу увагу на недостатній розвиток онлайн послуг в Україні для незахищених верств населення, людей із обмеженими можливостями.

Проте, у 2014 році Україну віднесено до групи країн із високим індексом розвитку електронного урядування. Всього існує чотири групи індексів: найвищий ($EGDI > 0,75$), високий ($0,5 < EGDI < 0,75$), середній ($0,25 < EGDI < 0,5$), низький ($EGDI < 0,25$). Якщо ж проаналізувати рейтинг України серед європейських країн, то значення індексу розвитку електронного урядування для них у 2014 р. було рівним 0,6936 [11]. Таким чином видно, що EGDI України суттєво від нього відрізняється та вона займає одне з найнижчих місць серед європейських країн.

Міжнародна оцінка розвитку електронного урядування містить рейтинг, присвячений електронній участі, залученню громадян (e-participation). За цим рейтингом Україна посіла 77 позицію [12].

Як бачимо, в Україні існує цілий комплекс проблем, який сповільнює процес становлення економіки знань. Наша країна істотно відстає від європейських країн за темпами розбудови інформаційного суспільства. Так, за даними Доповіді про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні залишаються невирішеними такі проблеми:

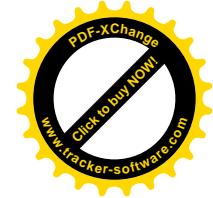
- нормативно-правова база інформаційної сфери не в повному обсязі забезпечує її розвиток, уповільнено впроваджуються відповідні європейські правові норми та інформаційні стандарти;
- інституціональний механізм формування, координації та контролю за виконанням завдань розбудови інформаційного суспільства, незважаючи на адміністративну реформу, є недосконалим;
- рівень інформаційної представленості України в Інтернет-просторі залишається низьким, а присутність україномовних інформаційних ресурсів – недостатнім;
- на національному та місцевому рівнях не сформовані механізми ефективної громадської участі та громадського контролю за реалізацією пріоритету розбудови інформаційного суспільства;

- уповільнено та недостатньо координовано впровадження електронного урядування;
- залишається низьким рівень комп'ютерної грамотності державних службовців та населення;
- зберігається значний «цифровий розрив» у використанні ІКТ;
- збільшуються проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою тощо [13].

Висновки. Для формування в Україні економіки знань та збільшення потенціалу ІКТ необхідно вдосконалити нормативно-правову базу регулювання інформаційних відносин, реформувати інституційну базу, створити сприятливий інвестиційний клімат у сфері інформаційних технологій, розвивати інноваційні проекти, сприяти розвитку пріоритетних напрямів науки, технологій, техніки та підготовці кваліфікованих кадрів у сфері ІКТ, а також збільшити інформаційну безпеку використання ІКТ.

1. Дорофєєва Ю. С. Проблеми формування економіки знань в Україні / Ю. С. Дорофєєва // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; [відп. ред. О. О. Беляєв]. Спец. вип., т.1 : Соціально-трудові відносини: теорія та практика : у 3 т. – 2010. – С. 277-284.
2. Полотай О.І. Зростання індексів розвитку економіки знань – основа ефективного управління освітніми проектами інформатизації / О.І. Полотай // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – № 3 (43). – С. 62-69.
3. Економіка знань та освіта: філософський контекст / А. М. Сингаївська // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : Політехніка, 2007. – № 1 (19). – С. 29-33.
4. Жарінова А.Г. Економіка знань: зміст та роль інтелекту людини в її формуванні / А.Г. Жарінова Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : [зб. наук. праць]. – Київ, НАУ, 2010. – Вип. 28. – 247 с.
5. Степанов Ю. Экономика знаний или интеллектуальное общество? / Ю. Степанов // Наша власть: дела и лица. – 2006. – №10. – С. 52-56.
6. Меджибовская Н. Оценка степени готовности украины к развитию информационного общества / Н. Меджибовская // International Journal «Information Technologies & Knowledge». – 2014. – V. 8, Number 1. – С. 50-69.
7. Чухно А.А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі / А.А. Чухно // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 15-23.
8. Жукович І. А. Інтегральні індекси у вимірюванні економіки знань за методологією Світового банку / І. А. Жукович // Статистика України. – 2013. – № 1. – С. 47-53
9. Сайт світового економічного форуму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.
10. Шимків Д. Економіка України у 2020 році має стати економікою знань та новацій / Д. Шимків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/dmitro-shimkiv-6>.

11. The United Nations E-Government Survey 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unpan3.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf.
12. Україна увійшла до групи країн із високим індексом розвитку електронного урядування за міжнародною оцінкою ООН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civicua.org/text/news/view.html?q=2248521>.
13. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2012 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.dkni.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/1903_dopovid.pdf.

FEATURES FORMATION OF KNOWLEDGE ECONOMY AND TRENDS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

O. Holubnyk, I. Hnylyakevych

*Ivan Franko National University of Lviv,
Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine*

Approaches to the definition of the knowledge economy are analyzed. Methods for measuring the knowledge economy and the readiness of countries to transition to the knowledge economy are defined. Rating Ukraine indices for implementation information and communication technologies in the economy are investigated.

Keywords: knowledge economy, information and communication technology, competitiveness, innovation, competitiveness index.

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ И ТЕНДЕНЦИИ ЕЕ РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

О. Голубник, И. Гнилякевич

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка
79008, г. Львов, проспект Свободы, 18*

Проанализированы научные подходы к определению экономики знаний. Исследованы методы измерения экономики знаний и степени продвижения стран на пути к ней. Определен рейтинг Украины по индексам внедрения информационно-коммуникационных технологий в экономику.

Ключевые слова: экономика знаний, информационно-коммуникационные технологии, конкурентоспособность, инновации, индекс конкурентоспособности.